

Panu Turunen

Implisiittinen tieto kirjastotyössä

Turunen, Panu, Implisiittinen tieto kirjastotyössä [Implicit knowledge in library work]. *Informaatiotutkimus* 15 (4): 128–132.

The traditional definition of knowledge is well known: knowledge is justified true belief. In the modern theory of knowledge this is the starting point for big research projects. What means a justification? What is truth? Is belief an attitude or something else? Important questions, but there are other forms of knowledge, too, not only the traditional, propositional knowledge. Research in nursing has stressed the role of implicit knowledge – knowledge embedded in nursing practice. It is socially embedded and dialogical and cannot be made completely explicit. Certainly this kind of knowledge is essential in library work, too. The author suggests that *Bildung*, one of the main concepts of the German philosopher Hans-Georg Gadamer, is of interest here. For Gadamer, *Bildung* is knowledge embedded in the practices of historians, art critics and any human being, who tries to understand another human being. *Bildung* is dialogical and develops in a society. The author of this article tries to show the importance of the Gadamerian “openness for others” for library work.

Address: Public library of Turku, Linnankatu 2, FIN-20100 Turku.

Johdanto

Goethe kirjoittaa: “Man fühlt sich beim Beschauen einer Bibliothek wie in der Gegenwart eines grossen Kapitals, das geräuschlos unberechenbare Zinsen spendet.” (“Kun katselee kirjastoa, tuntee olevansa suuren pääoman äärellä, joka äänettömästi tuottaa arvaamattoman määrän korkoja.”) Nykyään niin muodikas kaikkien elämänilmiöiden tarkastelu talouden käsitteitä käyttäen tai talouselämän näkökulmasta ei ollut vieras saksalaiselle runoilijalle. Kirjastotyössä tarvitaan monia tietoja ja taitoja, jotta pääoman korkoja voitaisiin kasvattaa. Tässä esitelmässä niistä otetaan tarkastelun kohteeksi implisiittinen tieto eli kirjastotyön käytäntöihin

kätkeytyvä tieto. Aluksi luodaan katsaus tiedon eri lajeihin, sitten tutustutaan hoitotieteessä tehtyyn, implisiittistä tietoa hoitotyössä koskevaan tutkimukseen. Seuraavaksi pohditaan, mitkä siellä saavutetut tulokset ovat sovellettavissa kirjastotyön tutkimukseen, ja lopuksi ehdotetaan, että sivistys on yksi, erityisesti kirjastotyössä tärkeä, implisiittisen tiedon muoto.

Tiedon lajeja

Jokainen filosofiaa jonkin verran opiskellut on joutunut tekemisiin tietoteorian kanssa. Varsin tuttu on klassinen tiedon määritelmä: tieto on hyvin perusteltu tosi uskomus.

Tämä on ns. propositionaalisen eli kokonaisen lauseen avulla ilmaistavan tiedon määritelmä. Monet filosofit ovat kuitenkin tyytymättömiä vallitsevaan käytäntöön. He korostavat propositionaalisen tiedon ylikorostamisen olevan kestämatöntä. Esim. Seppo Sajama kirjoittaa, että propositionaalinen tieto "lepää ei-propositionaalisen tiedon, oikeastaan *tiedollisten kykyjen tai taitojen*, varassa. Meillä ei voisi olla lausein ilmaistavissa olevaa propositionaalista tietoa ellei meillä olisi käsitteitä, joiden avulla me käsitämme (ymmärrämme, luokittelemme) maailmaa ja sen olioita." (Sajama 1993, 33)

Hän päätyy toteamaan, että teoreettinen tietokin "perustuu viime kädessä käsitteiden käyttämisen taitoon" (Sajama 1993, 34).

Kannattaa verrata tätä johtopäätöstä kognitiotieteen viimeaikaisiin johtopäätöksiin. Kognitiotiede on melko nuori tiede (Howard Gardner ajoittaa sen syntymän vuoteen 1956, jolloin Yhdysvalloissa järjestettiin aiheesta suuri konferenssi), joka pyrkii yhdistämään psykologian, kielitieteen, tekoälytutkimuksen ja filosofian tutkijoita monitieteisen, ennakkoluulottoman yhteistyön hengessä, koska ongelma, ihmismieli, on yhteinen. Kognitiotieteelle on ominaista representaatioiden tason tutkimus. Tätä tasoa pidettiin 1920-luvulta lähtien epätieteellisenä, koska behavioristinen psykologia tutki ärsyke-reaktio-ketjuja ja piti mielikuvia, symboleja ja muita mentaalisia prosesseja subjektiivisena hölynpölynä. Tässä mielessä kognitiotiede on vanhan behaviorismin kritiikkiä, koska se hyväksyy tutkimuksen kohteeksi myös mielikuvien ja muiden representaatioiden tason. Mutta se ei ole vain vanhan kritiikkiä, vaan myös uusia uria aukova tieteenala, jota kiehtoo tietokoneanalogia. Se kysyy, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä on tietokoneen ja ihmisen päässä olevien representaatioiden välillä. (Gardner 1985, 12–44)

Kognitiotieteen puolelta otan esimerkiksi ruotsalaisen Peter Gärdenforsin tutkimukset. Gärdenfors liikkuu Sajaman kanssa samoilla linjoilla todetessaan, että perinteinen jako "tietämiseen että" (know that) ja "tietämiseen miten" (know how) ei ole erityisen merkityksellinen, sillä suuri osa kielellisesti ilmaistavissa olevasta tiedosta edellyttää, että meillä on tiettyjä valmiuksia. Hänen esimerk-

kinsä on purjehtiminen: ymmärrämme lauseita, joissa verbi "purjehtia" esiintyy ja kykenemme käyttämään sellaisia lauseita paljon vivahteikkaammalla tavalla, sitten kun olemme oppineet purjehtimaan. "Tietäminen että" ammentaa "tietämisestä miten". Gärdenfors katsoo, että valmiudet ja kyvyt ovat perustavanlaatuisempia kuin kielellisesti ilmaistavissa olevat tiedot. Siksi valmiuksia, kykyjä tai taitoja koskevat tiedot (färdighetskunskaper) ovat aiheettomasti jääneet vähälle huomiolle. (Gärdenfors 1992, 19) Väitteessä on perää, mutta poikkeuksia-kin löytyy: mm. filosofisessa hermeneutiikassa ongelma on otettu vakavasti.

Implisiittinen tieto hoitotyössä

Filosofinen hermeneutiikka, jonka tärkeimmät edustajat ovat saksalainen Hans-Georg Gadamer ja kanadalainen Charles Taylor, on sen takia toiminut teoreettisen innoituksen lähteenä mm. hoitotieteessä. Näin myös Patricia Bennerin kohdalla. Benner asettaa tavoitteekseen tutkia tietoa, jonka hoitokäytäntö kätkee tai sulkee sisäänsä (embed). Tällainen implisiittinen tieto on Bennerin mukaan väheksyttyä USA:ssa, koska sitä ei voida artikuloida niin tarkasti kuin suunnittelijat ja päättäjät tehokkuuden nimissä edellyttävät: "Sekä praktinen kliininen tieto että hoitokäytännöt ovat marginalisoituneet modernissa terveydenhoidossa, ja kuitenkin terveydenhoitoinstituutiot ovat riippuvaisia niistä säilyäkseen" (Benner 1994, 138). Implisiittisen tiedon alueita ovat praktinen kliininen tieto, hoitokäytännöt ja hoitokäytäntöjen moraaliset lähtökohdat (pohdiskelun tuloksena saavutettu tieto siitä, miksi hoitotyötä tehdään, mikä on sen syvempi merkitys).

Praktinen kliininen tieto on yhteisössä tavattavaa tietoa: se kehittyy hoitoyhteisössä keskustelun kautta. Näkyväksi se tulee varsinkin silloin, kun kaikki ei suju piirustusten mukaan, vaan hoidettavan tila heikkenee äkillisesti. Silloin hoitoyhteisössä saadusta kokemuksesta on hyötyä – kokeneen sairaanhoitajan toiminnassa paljastuu hänelle kertynyttä praktista kliinistä tietoa. Tällainen

tieto välittyy uudelle työntekijälle vähitellen, Bennerin tutkimusten mukaan ns. anekdoottien lääketieteen (anecdotal medicine) ansiosta. Kokenut kertoo kokemattomalle kliinisiä esimerkkejä, hämmentäviä ongelmatapauksia, anekdootteja ja pieniä kertomuksia (selviytymistarinoita), jotka auttavat häntä kehittymään alalla. Bennerin mukaan hoitotieteessä tulisi tehdä myös antropologin työtä eli kirjoittaa muistiin ja tulkita näitä anekdootteja ja tarinoita. Hänen tutkimusryhmänsä onkin aloittanut tämän työn. (Benner 1994, 139–140)

Praktinen kliininen tieto kehittyy näin ollen hoitajien keskustelun kautta. Hoitokäytännöt kehittyvät paitsi hoitajien keskinäisen, myös hoitajien ja hoidettavien keskustelun kautta. Ei pidä unohtaa potilaan omaisia. Benner kirjoittaa: "Hoitaja työskentelee potilaiden ja perheiden maailman kanssa, pyrkien inhimillistämään teknologiaa ja tekemään vieraan ympäristön kodikkaammaksi" (Benner 1994, 145). Onhan selvää, että potilaan paraneminen etenee joutuisammin, jos hän kokee itse pystyvänsä aktiivisesti vaikuttamaan paranemiseensa, sen sijaan että hän olisi outojen laitteiden ja hänelle vieraan ympäristön armoilla (eli passiivinen hoitotoimenpiteiden kohde). Siksi hoitokäytännöt ovat parhaassa tapauksessa hoitajien, potilaiden ja näiden omaisten keskustelujen ansiosta jatkuvasti kehittyviä. Bennerin mukaan hoitotieteen on pyrittävä eksplikoimaan hoitokäytäntöihin kätkeytyvää implisiittistä tietoa, mutta tyhjentävää käytäntöjen analyysin tuloksena saatua listaa ei voida esittää – aina on jotain, joka jää salaisuudeksi (Benner 1994, 144).

Kirjastotyöstä

Käytäntöihin kätkeytyy implisiittistä tietoa myös kirjastotyössä. Kuten hoitotyössä myös kirjastotyössä implisiittinen tieto on marginalisoitunut, sillä monet uskovat eksplisiittisten toimintatapojen ja ohjeiden olevan työelämässä keskeisiä. Implisiittistä tietoa on joskus vaikeata, toisinaan jopa mahdotonta eksplikoida propositionaaliseksi tiedoksi – siksi sitä ei kirjastosuunnittelijoiden

ja kirjastoasioista päättävien keskuudessa erityisesti arvosteta.

Kirjastokäytäntöihin sisältyvän implisiittisen tiedon keskeistä osaa voidaan nimittää sivistykseksi. Tämä käsite on kylläkin suomen kielessä vanhahtava: juhlapuheissa puhutaan sivistyksestä, mutta ei yleensä normaalipuheessa, ellei sitten ironisesti. Kirjastohan on pyrkinyt irtautumaan vanhanaikaisesta kansansivistyksen aatteesta, koska siihen sisältyy oppimestarimainen, ylhäältä alas -asenne, uutena tavoitteenaan moderni tietopalvelu. Silti kannattaa puhua sivistyksestä, mutta eri merkityksessä: sivistyksestä yhtenä implisiittisen tiedon lajina.

Juuri tätä olen ymmärtänyt Hannele Koivusen tarkoittavan kirjassaan Kirjasto merkityksen tuottajana tietoyhteiskunnassa (Koivunen 1995), vaikka hän ei puhukaan implisiittisestä tiedosta. Koivunen kannattaa Gadamerin sivistyskäsitystä, joka on todella ajankohtainen: "Gadamer näkee Bildung-prosessin jatkuvana toiseuden kohtaamisena" (Koivunen 1995, 30). Tällaista sivistystä tarvitaan kirjastotyössä – asiakkaita palvelaan ikään, varallisuuteen, ihonväriin tms. katsomatta. Toiseus on opittava kohtaamaan tiedonhaussa, aineiston hankinnassa, kirjastonkäytön opetuksessa jne., kaikissa kirjaston töissä. Vähitellen kertyy kirjastotyön tekijälle implisiittistä tietoa, joka kätkeytyy käytäntöihin.

Kirjastotyön hyvä puoli on se, että onnistunut tiedonhaku edistää sekä asiakkaan että työntekijän Bildung-prosessia. Koivunen kirjoittaa:

"Gadamerin sivistyskäsitteen mukaan ihminen on subjekti, jonka tehtävänä on juuri hänen oma matkansa ja etsintänsä. Tämä ihmiskäsitys on noussut kirjastoissa yhä enemmän esiin vanhan objektiäkäsityksen rinnalle. Kirjaston historiallisessa kehityksessä ja palvelukuvassa tämä voitaneen rinnastaa sellaisiin merkijärjestelmiin kuin avohyllyjärjestelmä, selailuhaku, vapaatekstihaku ja tai avoimet tietoverkot." (Koivunen 1995, 32)

Gadamerin merkitys Bildung-prosessin tulkina on oman aikamme filosofiassa keskeinen. Siksi on hyvä, että Koivunen tarkastelee hänen ajatuksiaan kirjastotyön näkö-

kulmasta. Koivunen antaa kuitenkin Gadamerin teorialle virheellisen, subjektivistisen tulkinnan. Gadamer ei millään muotoa väitä, että ihmisen tehtävänä on hänen oma matkansa ja etsintänsä. Gadamer korostaa näet yhteisön ja tradition merkitystä ja katsoo, että länsimaiselle ajattelulle viime vuosisatoina niin leimallinen subjekti-objekti-erottelun korostaminen on kulttuurille vahingollinen. Siksi Gadamer pyrkii kaikkiin keinoin ylittämään tämän dikotomian:

”Tosiasiassa historia ei kuulu meille, vaan me kuulumme historialle. Jo kauan ennen kuin ymmärrämme paikkamme historian kulussa, ymmärrämme itsemme itsestäänselvällä tavalla kuuluviksi perheeseen, yhteisöön ja valtioon, joissa elämme. Subjektiviisuuden polttopiste on vääristävä peili. Yksilön oman itsensä pohdiskelu on vain välähdys historiallisen elämän suljetussa virtapiirissä.” (Gadamer 1990, 281)

Gadamer ja sivistys

Gadamerin ansioksi luetaan implisiittisen tiedon eri lajien käsittely. Gadamer kutsuu sivistystä, hienotunteisuutta, makua ja arvostelukykä humanistisiksi peruskäsitteiksi ja katsoo näiden edustavan erilaista tietoa kuin propositionaalinen tieto. Georgia Warnke kirjoittaakin: ”Modernin tieteen fiksoituminen perinteisiin tiedon kriteereihin sulkee tietysti juuri tällaiset käsitteet kognitiivisen sfäärin ulkopuolelle ja leimaa ne täysin subjektiivisiksi” (Warnke 1995, 196). Gadamerin ajattelutavan vastustaja on voimakas, mutta vastarinta näyttää vähän kerrallaan murenevan.

Edellämainitut käsitteet liittyvät läheisesti toisiinsa, ne ovat sukulaiskäsitteitä. Seuraavassa sitaatissa Gadamer tutkii hienotunteisuuden ja sivistyksen suhdetta. Hän puhuu humanistista tiedettä harjoittavan tutkijan työstä, mutta muutettavat muuttaen voidaan tämä tarkastelu ulottaa koskemaan kirjasto-työtäkin:

”Sillä humanistisissa tieteissä vaikuttava hienotunteisuuskaan ei ole vain tunnetta ja

tiedostamatonta, vaan se on samalla tiedostamistapa ja olemistapa... Se ... on sekä historiallisen että esteettisen sivistyksen funktio. On oltava sekä esteettistä että historiantajua voidakseen luottaa hienotunteisuuteensa humanistisessa tutkimustyössä. Koska sellainen aisti ei ole yksinkertaisesti luonnonlahja, puhumme syystäkin esteettisestä tai historiallisesta tietoisuudesta eikä niinkään aistista. Kyllähän tuollainen tietoisuus toimii välittömästi kuten aistit, ts. se osaa yksittäisessä tapauksessa varmasti erottaa ja arvioida, vaikkei se osaisikaan perustella. Niinpä se, jolla on esteettinen aisti, osaa erottaa kauniin rumasta ja hyvälaatuisen heikkolaatuisesta, ja se, jolla on historiantajua, tietää, mikä jonakin aikana on mahdollista ja mikä ei ole, ja hän tajuaa menneisyyden toisenlaisuuden suhteessa nykyisyyteen. Jos kaikki tämä edellyttää sivistystä, se tarkoittaa: ei ole kyse menettelystä eikä toiminnasta, vaan kehkeytyneestä olemisesta. Huolellisempi tarkastelu, historiallisen perinnön perusteellisempi tutkimus ei onnistu, ellei ole kehittynyt vastaanottavaisuutta menneisyyden tai taideteoksen edustamalle toisudelle. Juuri tämän korostimme, Hegeliä seuraten, olevan sivistyksen yleinen tunnusmerkki: avoimuus toisenlaiselle, toisille, yleisemmille näkökulmille.” (Gadamer 1990, 22)

Siksi sivistys, hienotunteisuus ja muut humanistiset peruskäsitteet eivät ole subjektiivisten tietoisuudentilojen tai tunteiden nimiä. Pikemminkin ne ilmaisevat yhteisössä kehittyvää mielenlaatua, jossa on tietoa, tosin erilaista kuin tiukka faktatieto. Tällainen mielenlaatu kehittyy keskustelussa. Siksi ruotsalainen sanontatapa ”bildning är det som blir kvar när man glömt vad man lärt sig” voidaan ymmärtää gadamerilaisittain: lausuja ei väheksy ns. opillista sivistystä, vaan katsoo, että sivistyksessä on keskeisintä valmius kuunnella toista ihmistä, keskustella, siis juuri avoimuus toisudelle. Sivistys on tietoa siitä, miten päästään toisen ihmisen (tai taideteoksen tai historian) kanssa samalle aaltopituudelle. Olennaista tietoa kirjasto-työssä.

Hyväksytty julkaistavaksi 2.7. 1996.

Lähteet

- Benner, Patricia (1994). The role of articulation in understanding practice and experience as sources of knowledge in clinical nursing. *Philosophy in an age of pluralism* (toim. James Tully), s. 136–155. Cambridge, New York, Melbourne : Cambridge University Press.
- Gadamer, Hans-Georg (1990). *Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr. (l.p. 1960)
- Gardner, Howard (1985). *The mind's new science*. New York: Basic Books.
- Gärdenfors, Peter (1992). *Blotta tanken*. Lund: Nya Doxa.
- Koivunen, Hannele (1995). Kirjasto merkityksen tuottajana tietoyhteiskunnassa. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Sajama, Seppo (1993). *Arkipäivän filosofiaa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Warnke, Georgia (1995). *Hans-Georg Gadamer. Hermeneutik, tradition och förnuft*. Göteborg: Daidalos.

Tämän numeron kirjoittajat

Kaarninen, Pekka, hypermediasuunnittelija, Tampere

Koivunen, Hannele, ylitarkastaja, opetusministeriö

Leppänen, Erkka, projektitutkija, Tampereen yliopisto

Saarti, Jarmo, informaatikko, Kajaanin ammattikorkeakoulu

Turunen, Panu, FT, kirjastonhoitaja, Turun kaupunginkirjasto

Vakkari, Pertti, professori, Tampereen yliopisto